

Вашенко Л. С.,

кандидат педагогічних наук, доцент,
старший науковий співробітник
відділу моніторингу та оцінювання
якості загальної середньої освіти
Інституту педагогіки Національної
академії педагогічних наук України,
м. Київ

ВПЛИВ РІЗНИХ ФАКТОРІВ НА ВИБІР ШКОЛЯРАМИ ПРОФІЛЮ НАВЧАННЯ В ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

У статті подано аналіз результатів опитування випускників експериментального навчального закладу, ліцею № 17 м. Хмельницького з питань впливу різних факторів на вибір ліцеїстами профілю навчання. Показано, що найбільш впливовими факторами вибору профілю навчання є вчителі, представники вищих навчальних закладів та система допрофільної підготовки. Основою профілізації може бути задоволення інтересів батьків та кон'юнктура ринку. Найбільш оптимальними моделями профільного навчання ліцеїсти називають навчання за сферами діяльності та системою підготовки до вступу в університет. Наявну натеper у закладах загальної середньої освіти традиційну предметну модель організації профільного навчання більшість ліцеїстів не вважає доцільною. Чинна на сьогодні перехідна модель профільного навчання не завжди реалізує індивідуальне замовлення учня на його освіту відповідно до потреб соціуму.

Ключові слова: профільне навчання, професійне самовизначення, фактори впливу, допрофільна підготовка.

The article presents an analysis of the results of a survey of graduates of an experimental educational institution, Lyceum №17 in Khmelnytsky on the impact of various factors on the choice of lyceum students profile of study. It is shown that the most influential factors in choosing the profile of education are teachers,

representatives of higher education institutions and the system of pre-professional training. Profiling can be based on parental interests and market conditions. Lyceum students call the most optimal models of specialized education in the fields of activity and the system of preparation for university entrance. Most lyceum students do not consider the traditional subject model of the organization of specialized education existing at the secondary schools to be expedient. The current transitional model of specialized education does not always implement the individual order of the student for his education in accordance with the needs of society.

Key words: profile training, professional self-determination, factors of influence, pre-profile training.

Реформа профільної освіти є однією зі складових становлення Нової української школи. Це питання актуалізується в чинному Законі України «Про освіту» [1] та «Законі про повну загальну середню освіту» [2]. Відповідно до статті 4 [2] профільна середня освіта – третій рівень повної загальної середньої освіти передбачає виконання учнем вимог до результатів навчання, визначених Державним стандартом профільної середньої освіти. Відповідно до статті 10 [2] 7-9 класи становлять другий цикл базової середньої освіти – базове предметне навчання; 10-й рік навчання є першим циклом профільної середньої освіти – профільно-адаптаційний; 11-12 роки навчання – другий цикл профільної середньої освіти – профільний.

Профільність ставить учнів в умову ранньої спеціалізації. Школярам уже в базовій школі необхідно робити вибір профілю подальшого навчання. Тобто учням потрібно включитися в процес професіоналізації і водночас оволодівати універсальними знаннями та набором особистісних якостей. Необхідно навчитися об'єктивно оцінювати свої резерви і здібності та нести відповідальність за свій вибір. І чим більшим буде досвід такої роботи, тим успішнішим буде вибір профілю навчання, професійне самовизначення та навчальна мотивація [3].

Питання організації профільного навчання та допрофільної підготовки продовжує перебувати в центрі уваги вітчизняних науковців. [4], [5], [6], [7], [8]. Вони вносять значний внесок у дослідженні двох взаємопов'язаних завдань, які стоять перед профільною школою: сприяти розвитку інтересів школярів та нахилам учнів до більш вузької сфери знань, форм організації навчання і підготовки до успішного продовження освіти у вищій школі. Вивчення вітчизняного досвіду допрофільної підготовки в системі освіти свідчить про те, що найпоширенішими її формами є поглиблене вивчення окремих предметів у 8-9 класах, консультації психологів із метою вивчення професійних інтересів школярів, анкетування з метою вивчення індивідуальних особливостей, профільних намірів тощо. У закладах освіти діє система заходів, спрямованих на профорієнтацію учнів, зокрема, залучення до предметних олімпіад, конкурсів та інші. Особливе значення в системі допрофільної підготовки має варіативний компонент змісту освіти. Завдяки курсам за вибором створюються достатні умови для повноцінного розвитку кожної особистості. Дидактичне наповнення цього освітнього компонента свідчить про оригінальність кожного навчального закладу [7].

Значний досвід організації допрофільної підготовки накопичений у країнах зарубіжжя. У більшості європейських країн до сьомого року навчання учні вже визначаються у виборі свого подальшого шляху. У базовій школі пропонуються два напрями диференціації (аналогі профілів): академічний, який відкриває шлях до вищої освіти, і професійний, прикладний – навчання за полегшеним навчальним планом. Організація допрофільної підготовки відрізняється за способом формування індивідуального навчального плану з фіксуванням вивчення обов'язкових предметів і можливості вибору курсів за вибором від 15 до 25 [9].

У Великобританії діє система профрадників, які на кожному віковому етапі допомагають учням та їхнім сім'ям після закінчення початкової школи прийняти рішення про вибір типу школи. Для цього до розкладу включаються спеціальні заняття, які фіксуються на особистості учня: тести

здібностей; питальники для виявлення інтересів; курси з розвитку особистісних якостей школярів [10].

У Канаді з метою допомоги у виборі профілю навчання, так як і в нашій країні, діє система поглибленого вивчення предметів, які надалі будуть потрібні для вступу спочатку у відповідний ліцей, а потім в університет. На особливих уроках «планування кар'єри» проводяться презентації університетів, коледжів, зустрічі з представниками різних професій. Також продуктивно функціонують центри вибору професій, де школярі можуть отримати інформацію про більш як чотири тисячі професій, можливостей кар'єрного зросту, запит на ринку праці тощо [11].

В Японії система вибору профілю навчання та профорієнтації інтегрована в процес шкільної освіти і починається вже в молодшій школі. Філософія вибору профілю навчання пов'язана з глибоким самоаналізом і визначенням всього життєвого шляху [12].

У Сінгапурі остаточно профіль навчання обирається після завершення базової школи. Під час переходу на старший ступінь навчання школярів поділяють за здібностями на три потоки: з особливими успіхами, із середньою успішністю і найбільш талановиті. Навчання кожної категорії школярів має різну інтенсивність і тривалість. Тобто, навчаючись у старшій школі, учні набувають різних кар'єрних і професійних перспектив [13].

Аналіз досвіду особливостей профілізації в школах зарубіжжя свідчить про функціонування в закладах розгалуженої системи заходів, які впливають на вибір учнями профілю навчання. Елементи профорієнтації включені в навчальні програми початкової школи і завершуються вибором профілю навчання в старшій. Окрім того, функціонує система спостереження за нахилами, захопленнями дітей, складання портфоліо і врахування цієї інформації при виборі профілю навчання і професійного спрямування.

Метою нашого дослідження було вивчити питання факторів впливу на вибір учнями профілю навчання в закладах загальної середньої освіти.

Організація дослідження. Під час досліджень, які були проведені у 2020 році відділом моніторингу та оцінювання якості загальної середньої освіти Інституту педагогіки НАПН України спільно з колективом експериментального навчального закладу – Хмельницьким багатoproфільним ліцеєм № 17, було проведено опитування 74 одинадцятикласників. Серед них 23 учні, які навчаються в класі хіміко-біологічного профілю, 26 – фізико-математичного та 25 – економічного профілів. У 8-9 класах ліцею є багаторічна практика допрофільної підготовки різної форми. Тендерний склад старшокласників, які взяли участь в опитуванні, майже урівноважений; серед них 45% хлопчиків та 55% дівчаток.

Під час дослідження були використані методи: порівняльний аналіз джерел наукової педагогічної літератури, інтерпретація, формулювання висновків; кількісний метод дослідження – опитування у письмовій формі за анкетною, розробленою автором [14].

Результати дослідження

Одинадцятикласникам, які навчаються в класах із різним профілем навчання, було запропоновано за п'ятибальною шкалою проранжувати фактори впливу на їхній вибір профілю навчання.

Таблиця № 1

Розподіл відповідей ліцеїстів на запитання щодо факторів впливу на вибір профілю навчання

№ з/п	Варіанти відповідей	Середні бали за п'ятибальною школою			
		Хім-біо	Фіз-мат	Економ	Заг. сер. бал
1.	Особиста зацікавленість	1,65	1,3	1,6	1,5
2.	Допрофільна підготовка	1,74	4,0	3,6	3,2
3.	Учителі	2,3	3,8	4,0	3,43
4.	Друзі	1,4	2,9	3,4	2,6
5.	Батьки	2,5	3,0	2,6	2,8
6.	Представники вузів	1,3	4,3	4,4	3,4

Як бачимо з таблиці 1, найсильнішими факторами впливу на профіль навчання ліцеїстів виявилися вчителі та представники вищих навчальних закладів. Трохи нижчим (3,2 бала) є вплив системи допрофільної підготовки. На думку випускників, досить незначним є вплив особистої зацікавленості у виборі профілю навчання. Однак, погляди ліцеїстів різних профілів навчання розподілилися. Так, старшокласники хіміко-біологічного профілю навчання вважають, на вибір їхнього профілю найбільше вплинули батьки та вчителі і найменше – представники вузів. На вибір ліцеїстів фізико-математичного та економічного профілів навчання найбільше вплинули представники вузів, допрофільна підготовка (4,0) та вчителі (4,0). І найменше значення для них має особиста зацікавленість. Звертає увагу те, що досить значний вплив на вибір профілю навчання мають батьки ліцеїстів.

Майже 80% ліцеїстів вважають свій вибір правильним (таблиця 2).

Таблиця № 2

**Розподіл відповідей на запитання
щодо правильності вибору профілю навчання (у %)**

Варіанти відповідей	Хім-біо	Фіз-мат	Економ	Заг. сер. бал
Так	87	88	60	78
Ні	13	12	40	22

Це стосується учнів, що навчаються в хіміко-біологічному та фізико-математичному класах. Однак, майже дві третини ліцеїстів із класу економічного профілю навчання вважають свій вибір помилковим. Серед ліцеїстів, які помилилися у виборі профілю навчання, половина хлопчиків та половина дівчаток.

Свої думки щодо вибору профілю навчання випускники ліцею підтверджують, відповідаючи на запитання про те, що повинно бути основою профілізації.

Таблиця № 3

Розподіл відповідей ліцеїстів на запитання щодо основи профілізації

№ з/п	Варіанти відповідей	Середні бали за п'ятибальною шкалою			
		Хім-біо	Фіз-мат	Економ	Заг. сер. бал
1.	Психологічні особливості розвитку ліцеїстів	2,7	2,1	2,3	2,4
2.	Інтереси і досягнення ліцеїстів	1,7	1,8	2,6	2,1
3.	Очікування батьків	3,0	4,8	4,0	4,0
4.	Кон'юнктура ринку	2,2	3,3	3,2	3,8
5.	Прогнози на майбутнє	2,0	2,8	2,7	2,5

Найбільша кількість старшокласників (таблиця 3) переконані, що основою профілізації має бути задоволення інтересів батьків (4,0) та кон'юнктура ринку (3,8). Ця думка є спільною для ліцеїстів усіх профілів навчання.

Не дискусійним, з погляду учнів, виявилось запитання щодо моделей організації профільного навчання у новій старшій школі. Ми запитали випускників ліцею, який сценарій профілізації, на їхню думку, може бути найбільш результативним у школі з 12-річним терміном навчання (таблиця 4).

Таблиця № 4

Розподіл відповідей учнів на запитання щодо можливого сценарію організації профільного навчання в школі з 12-річним терміном навчання

№ з/п	Варіанти відповідей	Середні бали за п'ятибальною шкалою			
		Хім-біо	Фіз-мат	Економ	Заг. сер. бал
1.	Навчання на основі профільних предметів	2,0	2,3	2,6	2,3
2.	Профільне навчання за рівнем складності А В С	1,7	2,9	2,4	2,4
3.	Профільне навчання як підготовка до вступу в університет	2,3	2,4	2,1	2,6
4.	Профільне навчання за сферами діяльності (технічний, кулінарний, медичний...)	2,5	2,6	3,1	2,7

Думки старшокласників розподілилися з невеликою різницею (таблиця 4). Вони надали перевагу моделі профільного навчання за сферами діяльності (2,7), та як системи підготовки до вступу в університет (2,6). Ліцеїсти фізико-математичного профілю вважають оптимальним формування профільних класів за рівнем складності предметів, що вивчаються. А старшокласники економічного профілю надали перевагу традиційній предметній моделі організації профільного навчання, яка функціонує в ліцеї. Як правило, у наших закладах загальної середньої освіти профільність будується на предметному поділі змісту освіти, на основі домінанти певних предметів – хімії і біології, фізики і математики, історії і правознавства тощо. Дійсно, учень-біолог може більше ніж іншим займатися улюбленою біологією, але водночас учню-біологу можуть бути цікавими також комп'ютерні технології, література, музика тощо. Предметна профілізація ставить учня в певні рамки формального, а не особистісно зорієнтованого

розподілу предметів. За предметного принципу значно звужуються можливості індивідуалізації освіти [15].

Висновок. Дослідження було проведено з невеликою вибіркою учнів, одного типу навчального закладу і тому ми можемо говорити тільки про певні тенденції. Питання вибору профілю навчання має комплексний характер. Найбільш впливовими факторами вибору профілю навчання ліцеїсти назвали вчителів, представників вищих навчальних закладів та систему допрофільної підготовки. Роль учителів профільних предметів є вирішальною і суттєво впливає на вибір старшокласників. Більшість ліцеїстів вважають, що вони обрали профіль навчання правильно. На їхню думку, основою профілізації мають стати задоволення інтересів батьків та кон'юнктура ринку. Свої власні досягнення та інтереси старшокласники не вважають суттєвими. Щодо вибору моделей профільного навчання в новій 12-річній школі ліцеїсти найбільш оптимальними називають навчання за сферами діяльності та системою підготовки до вступу в університет. Наявну натеper у закладах загальної середньої освіти традиційну предметну модель організації профільного навчання більшість ліцеїстів не вважає доцільною. Не дивлячись на великий досвід організації профільного навчання в Україні, на сьогодні можуть виникнути складнощі, пов'язані зі зміною структури старшої профільної школи, академічним та професійним її спрямуванням, що потребує глибокого аналізу діючої системи і пошуку нових шляхів її реорганізації.

Список використаних джерел:

1. Закон України «Про освіту». *Відомості Верховної Ради (ВВР)*. 2017. № 38-39. ст. 380. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>.
2. Закон України «Про повну загальну середню освіту» (м. Київ, 16 січня 2020 року 463-IX). *Відомості Верховної Ради (ВВР)*. 2020. № 31. ст. 226. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20#Text>.
3. Чистякова С. Н. Проблема самоопределения старшеклассников при выборе профиля обучения. *Педагогика*. 2005. № 1.

4. Балл Г. Психолого-педагогічні засади організації профільної допрофесійної підготовки школярів. *Педагогіка і психологія проф. освіти*. 1998. № 5. С 149-159.
5. Бібік Н. М. Профільна школа як стратегія рівного доступу до якісної освіти. *Директор школи*. 2004. № 37. С. 2-3.
6. Василенко Н. В. Організація профільного навчання. Нормативні засади та методичні рекомендації організації профільного навчання в школі. Завучу. Усе для роботи Харків. 2010.
7. Кизенко В. І. Варіативний компонент змісту освіти в основній і старшій школі: теорія, практика : [монографія]. Київ : Видавництво Дім «Слово», 2018. 405 с.
8. Степанчук О. До питання про впровадження профільного навчання в загальноосвітній школі. *Директор школи, ліцею, гімназії*. 2010. № 5.
9. Филатова Л. О. Профильное обучение в зарубежных странах. *Экономический вестник Ростовского государственного университета*. 2005. Том 3. № 1.
10. Гриншпун С. С. Организация профориентации школьников в Великобритании. *Педагогика*. 2005. № 7. С. 100-105.
11. Dehaas J. Students like diploma-degree option at Guelph-Humber // The Maclean's Guide to Universities. August 21, 2014. Режим доступа: <https://www.macleans.ca/education/college/students-like-diploma-degree-option-at-guelph-humber/>.
12. Гуткин М. С. Использование Ф-теста для диагностики развития профессионального самосознания школьников. *Психология*. 1999. № 3. С. 114-121.
13. Гильмутдинов А. Х. Опыт Сингапура: создание образовательной системы мирового уровня. *Вопросы образования*. 2010. № 4. С. 227-246.
14. Ващенко Л. С. Погляд на профільне навчання учасників навчального процесу. *Збірник наукових праць «Педагогічна освіта: теорія і практика»*. 2015. 19 випуск. С. 39-41.
15. *Ученик в обновляющейся школе* : сб. науч. трудов ИОСО РАО / под ред. Ю. И. Дика, А В. Хуторского. М. : 2002. 199 с.